

De gebroeders B.

Steffie van den Oord

De gebroeders B.

Amsterdam · Antwerpen
Em. Querido's Uitgeverij BV
2019

De auteur ontving voor het schrijven van dit boek een
projectsubsidie van het Nederlands Letterenfonds.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Copyright © 2019 Steffie van den Oord
Voor overname kunt u zich wenden tot Em. Querido's
Uitgeverij BV, Weteringschans 259, 1017 XJ Amsterdam.

Omslag Brigitte Slangen
Omslagbeeld UtCon Collection/Alamy Stock Photo
Foto auteur Rob Alving

ISBN 978 90 214 1833 9 / NUR 301

www.querido.nl

www.steffievandenoord.nl

Voor mijn zussen Annemarie en Ankie

Bericht aan de lezer

Hoewel de broers destijds niet de privacy genoten om bij de beginletter van hun achternaam genoemd te worden, maar juist met volledige naam en toenaam bekend werden gemaakt, heb ik dit boek toch *De gebroeders B.* genoemd, omdat het op hen is geïnspireerd – het blijft een roman – en omdat het meteen duidelijk maakt dat het om een oude misdaadzaak gaat. Kortom, omdat het mij beter uitkomt – de gebroeders zouden dat maar al te goed hebben begrepen.

Inhoud

DEEL I

Jan 11

DEEL II

Frans 57

DEEL III

Jan en Frans 101

DEEL IV

Frans en Jan 259

DEEL V

Jan en Frans 321

Tot slot 384

Nabericht 387

Dank! 390

DEEL I

Jan

MARIANNE

Voorthuizen, 5 april 1799

Ik zie haast niets, maar ik hoor alles. De plaatselijke boeren worden opgetrommeld. Op klompen en op rammellende boerenkarren gaan ze de nacht in, de straatweg af, velden en bossen door. Bewapend met hooivorken achter hem aan, met scherp geschut en toortsen. Om mij heen wordt alles uitgekamd, en ik mag het niet hopen, maar doe het toch: dat ze hem te pakken krijgen.

Mijn polsen zijn gebonden met boeien van dik leer. Hoe kreeg hij ze los in het vertrek hiernaast? Ik denk aan de woorden in de ring die ik niet af kan doen: *De liefde blijft getrouw, J.B. & M.*

Eén dienaar van justitie, de jongste, drentelt nerveus met een flakkerende lamp door mijn kamer; alle anderen zijn aan het zoeken. Hij bukt voorover naar de matras waarop ik lig: 'Waar is uw man naartoe? Had hij hulp? Zeg op...' Maar hij blijft beleefd. 'Dat moet u toch weten?'

En ik schud mijn hoofd en houd me stil, maar zou het willen uitgillen, zoals de meid nog geen halfuur geleden deed: 'Hij is weg... ontsnapt!'

Zij ontdekte – althans ze verkondigde – het als eerste in deze sobere herberg, het Posthuis Hamburg, in dit boeren-

gat op de Veluwe waar ze niet gewend zijn aan arrestanten op doorreis. 'Keurig gekleed, naar de laatste mode, en man en vrouw,' hoorde ik haar gisteravond laat nog over ons zeggen met een stem vol ongeloof. We gebruikten een eenvoudig maal. Mijn rechterhand mocht even los, en zijn linkerhand. Met zes dienaren van justitie om ons heen kneep hij even in de mijne.

'Tenger postuur, bruin haar in een staart gebonden, lichte ogen...' Zijn signalement wordt opgesteld, hoor ik, en zal tot over de grens worden verspreid.

De noodklok wordt weer geluid; onafgebroken, met de snelheid van mijn hartslag. Wat gaat er mis? Waarom lig ik hier nog?

'Jij redt je,' zei hij de afgelopen tijd voortdurend. Ik geloof niet dat ik wil weten waarom hij dat zei.

'Maak me los,' gebied ik de jonge dienaar van justitie. 'Desnoods alleen mijn voeten.'

Ik moet een verhaal hebben voor justitie. En voor mezelf, om moed te vatten. Om te begrijpen hoe ik hier belandde, moet ik me alles proberen te herinneren. Vanaf het begin, de avond dat ik Bosman ontmoette. Waar het eindigt weet ik niet, maar daar begon het mee.

Even plotseling als hij vannacht verdween, dook hij die avond op.

Het was tweede kerstdag 1797. De gordijnen en de luiken voor de hoge ramen van mijn slaapkamer waren allang dicht; de dagen waren kort. Bij het licht van te veel kaarsen zocht ik aan mijn schrijftafel door mijn gedichten en papieren naar het gebedje waar ik me aan optrok en dat ik vanbuiten kende, toen ik weer op die ene rekening stuitte:

Een kist... 6 gulden en 18 stuivers
De bidder... 6 gulden en 6 stuivers

Kale feiten. Uitgedrukt in bedragen. Niets zo ontmoedigend als de kosten van de begrafenis van je man; ik pakte een handspiegel, trok mijn zwartzijden jurk en mijn flanelen onderrok omhoog, bekeek mijn lijf. Mijn bovenbenen van voren en van achteren, een stukje van mijn bleke billen, en daarna zag ik het uitvergroete silhouet dat al die kaarsen voor me aftekenden op de muur; met ingetrokken buik, borsten vooruit. Ik was een schaduw op de muur.

Ik sloot mijn ogen. Streelde mijn dijen onder mijn jurk. Ik was toch alleen, ik had al erger zonden begaan. Ik had willen sterven. Daar is deze zonde niets bij. Misschien kwam het door het tikken van al die klokken in huis – mijn vader is horlogemaker –, ik weet dat elke tel zó weg is. Ik voelde door zijde en flanel heen dat er nog leven in mijn lijf zat, al waren mijn handen koud; en ik zag de handen van mijn overleden man weer voor me die me met Zwitserse precisie warmden. Ik zag Beat, mijn man, weer in ons bed, uitgeteerd. Ijskoud. Zijn grijsblonde krullen op het kussen. Ik liet de tranen lopen.

De baardragers... 2 gulden en 12 stuivers
Het graf...

De inkt op de rekening liep uit. Ik veegde alle papieren weer bijeen en stopte ze in de leren map, maar het gebedje dat ik gezocht had stak er plagerig tussenuit:

Heere des Hemels en der Aarde
Wij danken u voor de weldaden die Gij ons weder heeft
bewezen...

Ik drukte die woorden tegen mijn borst, toen ik beneden stemmen hoorde.

Een nieuwe huurder? Er stond een kamer leeg. Op tweede kerstdag? Zo laat nog? Misschien naar ons doorverwezen bij een herberg.

Blij met de afleiding propte ik het gebedje terug in de map, blies de kaarsen uit, per ongeluk ook die ene die aan had moeten blijven; en zonder licht vloog ik omlaag, al vond vader – een kalme Zwitser, net als mijn overleden man – dat zoiets de dochter van een meester-horlogemaker, ‘weduwe nota bene’, niet paste.

JAN

Ergens op de Veluwe, 5 april 1799

Hij rent voor zijn leven. Ze begrijpt wel dat hij is gevlucht, houdt hij zichzelf voor. Ze zitten ongetwijfeld met honden en met scherp geschut achter hem aan. Hij is vogelvrij.

Hij duikt weg in een kleine, halfopen stal om uit te hingen, even maar, al ver buiten Voorthuizen. Hij duwt de leren muts die zijn gezicht verhuult omhoog en gaat op een emmer zitten.

Hij leeft bij het moment; in deze stinkende schuilplaats, maar ook als hij niet op de vlucht is. Hij denkt niet vaak terug, realiseert hij zich, en niet te ver vooruit. Maar toen hij – onder de naam Jan Bosman – de dochter van de horlogemaker zag, die eerste keer, keek hij via haar ogen in de toekomst en het verleden: eigenlijk had *zij* zijn vrouw moeten zijn, wist hij direct.

Voor een weduwe had ze een betoverende felle blos op haar wangen. Zij was geboren in welstand; zoiets zie je aan

de hele houding. Hij gelooft in het moment, dat je moet plukken, maar hij zei niets. Zij evenmin. Ergens hoestte een kind. Klokken tikten. Iemand maakte zijn kamer in gereedheid, kussens werden opgeschud. Onderaan de trap zwegen ze, bleven ze staan; zonder opzet, zonder dat hij deze tactiek eerder had toegepast. Een erotisch moment. Zo moet het bij de dieren gaan. Het rood van de wangen van het wijfje spreekt, de glans van haar bruine haar. Haar boezem deinde onder haar rouwjurk op en neer – als de Schelde – toen ze weer bewoog.

Hij denkt terug omdat hij moet vergeten. Marianne moet zich nu zien te redden zonder hem.

De zon komt op. Een zwartbonte koe met witte wimpers staart hem onderzoekend aan.

Hij staat op, veegt de blikken emmer vanbinnen schoon met zijn mouw. Melkt de koe, drinkt wat, hij moet op krachten komen.

Hij rilt. De kou krijgt hem te pakken als hij niet in beweging komt.

Hij weet dat er altijd een oplossing zal komen, een nieuw moment, een nieuwe kans, en dat hij zich zal weten te redden; al is hij voortvluchtig zonder jas. Die liet hij opgevuld achter, zodat het op het eerste oog zou lijken alsof hij er nog lag; gebonden op die matras op de koude vloer, in het vertrek naast dat van Marianne. Misschien trekt zij hem aan, zijn jas is warm en weerbestendig.

Maar waarschijnlijk maakt hij zichzelf nu iets wijs. Een stropop liet hij voor haar achter.

SIGNALEMENT VAN JAN BOSMAN, ALIAS JEAN ROSMALEN,
JAN BOSBEECK ETC.

OUD: OMSTREEKS 35 JAAR

LANG: 5 VOET 2 DUIM

HAARKLEUR: BRUIN

WENKBRAUWEN: DITO

OGEN: LICHT

LANG VAN BENEN, TENGER VAN POSTUUR, ASSURANT VAN
GELAAT

DE VLEUGELS VAN ZIJN NEUS STAAN WAT BUITENWAARTS OF
OPGEWIPT

NET BESNEDEN VAN MOND, NEUS EN KIN

VRIJ ZWAAR EN ZWART VAN BAARD

IS GEWOONLIJK GOEDGEKLEED, SOMS MET EEN WIJDE, LAN-
GE MANTEL MET GOUD, OOK WEL MET EEN BLAUWE FIJN-
LAKENSE JAS MET VERGULDE KNOPEN EN ENGELSE LAARZEN
MET ZILVEREN SPOREN

IS TEN TIJDE VAN ZIJN ONTVLUCHTING GEKLEED GEWEEST
MET EEN DONKERBRUINE LEDEREN MUTS DIE NEERGESLA-
GEN KAN WORDEN

Ze hebben mij niets gevraagd, maar het signalement dat ze van hem hebben opgesteld klopt vrij precies.

Ik weet niet meer wat me het eerste opviel. De nieuwe huurder die met de sneeuw nog op zijn laarzen bij ons in de gang stond was inderdaad lang van benen, tenger van postuur. Licht van ogen. Dat ze blauw zijn is niet in de beschrijving opgenomen en doet er ook niet toe.

'Brutaal van blik,' hoorde ik een van de dienaren van justitie suggereren, maar dat vonden ze niet passend, misschien niet officieel genoeg. *Assurant van gelaat* werd het. Brutaal en geruststellend tegelijkertijd. Dat is, in alle eerlijkheid, een vondst.

Ik weet nog dat onze oude meid zijn bed opschudde in de benedenkamer en hij me vrijmoedig stond aan te kijken; ik sloeg mijn ogen evenmin neer. Toen de meid de kamer uit kwam met haar lamp en luchtig riep: 'U komt in een gespreid bedje!', zag ik haar schrikken van haar eigen woorden, alsof ze ons betrapte. Hij schoot in de lach, wierp een blik op mijn boezem die me niet koud liet. En de meid veegde de nat geworden vloer rondom zijn laarzen droog met haar schort; en ik bloosde toch al zo. Haar woorden maakten de situatie zo ongepast. Maar eigenlijk lag dat niet aan haar. En zoals wel vaker kwamen haar woorden uit.

Ze schudde net iets te duidelijk het hoofd. Ze is geen echte meid, ze is de metselaarsvrouw die in ons achterhuis huist, meestal zonder haar metselaar en zonder geld voor de huur. Maar zo hebben wij een meid, zegt mijn vader. Steenoud is ze. Ze woonde er al voordat vader het pand kocht, en het is oud; maar zij als je het mij vraagt nóg ouder.

'De tijd staat stil in een huis vol klokken.' Ik weet niet meer of de nieuwe huurder het op dat moment zei of la-

ter pas. Het moet toen zijn geweest, want onze meid, die al heel wat kostgangers voorbij heeft zien komen en zich niet gauw verbaast, zei weer heel nuchter dat de tijd alleen stilstond als er een klok werd gerepareerd; en schouderophalend verdween ze in de lange gang, ons daar in het donker achterlatend.

‘De tijd gaat hier juist te snel.’ Dat had ik moeten zeggen. De kou woei door de muren heen en het zweet brak me uit.

Op de tast ging ik door onze lange gang naar de keuken: ‘De huurder heeft geen licht,’ zei ik tegen de meid.

Ik sloeg mijn rouwcape om en voelde me beschermd toen de huurder de keuken in kwam en met mijn vader begon te praten over onze uurwerken, zonder mij nog aan te kijken. Ik glipte naar buiten voordat iemand iets aan mij kon vragen.

De sneeuw in het maanlicht en een enkele olielantaarn lichtten mij bij; ik ging van lichtpunt tot lichtpunt, als een mot, van de olielantaarn op de hoek bij de Sint Jan, naar die op de volgende hoek, om de kerk heen naar het Sint Janskerkhof, maar bij de besneeuwde zerken hield ik mijn pas in, daar brandde geen licht meer; daar, ergens, lag hij. In het duister, onder de grond. Dichtbij en heel ver weg.

Ik was net acht maanden in de rouw maar voelde kriebels in mijn buik toen ik met de wind onder mijn mantel terugvloog naar huis.

‘Ik ga naar bed,’ zei ik tegen de potten en pannen in de keuken; de huurder keek me tersluiks aan, maar vader merkte me amper op, zo graag praat hij over klokken.

Met mijn rug naar hem toe bleef ik nog even dralen; hij heette Bosman, sprak met Antwerps accent over horloges, daar handelde hij in. Dat moest hem goed afgaan: hij droeg zilveren sporen met parelranden aan zijn laarzen, zag ik

toen ik mijn cape bij het vuur te drogen hing. Hij had een eigen paard, dat ik al had horen briesen in de stalling achter ons huis.

JAN

Uit een onrustige slaap was hij die eerste ochtend bij de horlogemaker, vroeg voor zijn doen, naar de keuken gelokt, door de geur van koffie. De oude meid die het huishouden bestierde, wist in elk geval hoe ze koffie moest maken: straf. Zonder iets te vragen gaf ze hem een kom.

Aan tafel zat een bleek jongetje boven een bord in zijn pap te staren. Klokken tikten, en sloegen vaker dan normaal – daar moest de horlogemaker in de winkel mee bezig zijn – en toen de meid naar het achterhuis verdween – ‘Eet je pap op!’ – was het stil in de keuken, op een vanzelfsprekende manier; alsof dit alles hier op hem gewacht had. Hij zakte ongedwongen onderuit. Een laag sneeuw dempte de buitenwereld, het geroep en geratel van karren was ver weg.

Hij dronk zijn koffie rustiger dan anders en vroeg het jongetje: ‘Heb je geen *appetit*?’

Het jongetje keek glazig langs hem heen, niet van plan antwoord te geven. Het schoof het bord van zich af, deed blijkbaar niets waar het geen zin in had.

Dat mocht hij wel. ‘Zal ik die pap dan maar voor je opeten?’

De jongen keek hem aan met grote ogen – die van de horlogemakersdochter, felgrijs, zilver bijna – en knikte. Het strakke streepje van zijn mond neigde naar een glimlach. Daarom at Bosman de koud geworden pap in zijn plaats op en trok na elke hap een vies gezicht: ‘Bah...’ De jongen begon te lachen, steeds harder. ‘Niet te vreten die pap!’ riep

hij toen het bord leeg was. Hij stond op: 'Kom mee.'

Het jongetje bleef stilletjes zitten.

'We gaan een ritje maken.'

'Wil ik niet,' piepte het.

'Je hebt je pap toch op? Kom mee!' Zo lokte hij het jongetje naar buiten, naar de stal achter het huis; het aaide zijn paard, voerde het een appelkroosje. 'Hou je *polleke* plat. Je hand, ja,' zei hij en hij deed het voor. 'Zo bijt hij je niet. Het is een roodvos.' En hij zette het ventje in het zadel. Eerst was het verstijfd van angst, maar toen ze om het huizenblok heen de Kerkstraat in gingen, hij als een lakei ernaast, en kinderen uit de straat naar hem opkeken, verdween zijn angst.

'Vertel eens waar we nu zijn.'

'Weet u dat niet? Dit is de Parade.'

'Hoe komen we het vlugst de stad uit?'

'Daarheen!' wees het ventje, nu trots rechtop.

'Vindt je papa dat goed?'

'Die is dood.'

Dat had hij al vermoed; ze was weduwe. 'Vindt je mama dat goed?'

Het jongetje haalde zijn schouders op. 'U praat gek.'

'Ik kom van ver, van Antwerpen.'

'Mijn vader kwam uit Zürich, da's bijna net zo ver.'

Bij de poort vroeg niemand iets en zodra ze buiten de stad waren, steeg hij op het paard, achter de kleine jongen in het zadel. Hij zette het kind zijn donkerbruine leren muts op, al was die veel te groot: 'In draf!' Hij klakte met zijn tong. 'En in galop!' Hij trok aan de teugels en klemde de jongen onder zijn linkerarm vast: 'Hoe heet je?'

'Jantje!' gilte hij.

'Dat treft! Ik heet Jan. En weet je hoe die leren muts heet die jij nu draagt? Een koffieboontje.'

'U praat gek en bént een beetje gek.'

‘Als je deze flappen neerslaat, lijk je op een ronddolende koffieboon. Niemand herkent je.’

‘Maar zo zie ik niets!’

Het was koud, vroeg, en de wereld buiten Den Bosch – waar de sneeuw al van de daken smolt – was wit, als nieuw; de jongen, nu rustig onder zijn arm, leek niet op zijn eigen zoon, die François heette naar zijn tweelingbroer en die al zeventien moest zijn, een kerel, in staat om zelf een kind te verwekken, en toch was het net alsof hij hier met zijn zoon reed, in volle vaart. Het zou zo kunnen zijn. Het was een mogelijkheid. Een nieuwe: de sneeuw had al het oude uitgewist. Het jongetje begon te hoesten. Het had buitenlucht nodig, het moest eens flink worden afgemat. Dan zou het wel meer gaan vreten.

En eten deed het, op de terugweg in herberg De Pette-laar net buiten de stad, waar op dat vroege uur nog geen bekenden zaten. Uitgehongerd viel het op een bord pap met heel veel suiker aan, met zijn verkleumde handjes bleef het maar suiker scheppen.

‘Wie heb je nou toch meegebracht?’ vroeg de waardin. ‘Je jongste hulp?’

‘Jantje,’ zei het keurig met lege mond. ‘Mijn opa is de stadshorlogemaker en dat word ik later ook.’

‘En dat ventje kreeg je zomaar mee?’ vroeg de waardin, maar daar gaf hij geen antwoord op.

‘Als je nog een goeie gelegenheid weet, hou ik me aanbevelen,’ zei hij uit gewoonte bij vertrek, terwijl Jantje naar de besneeuwde schommel liep die aan een van de bomen hing.

‘Die horlogemaker misschien?’ Ze knipoogde.

Vlak voor Den Bosch trok hij het kind de leren muts af; de koffieboon, die argwaan zou kunnen wekken. In draf, kletterend over de keien, gingen ze de Kerkstraat in, en achter-

om tilde hij Jantje van het paard: opgetogen, met kleur op de wangen en met een akelige hoest. De dochter van de horlogemaker fronste haar wenkbrauwen maar zei niets over het hoesten, ze drukte het kind tegen zich aan, klopte het op de rug.

‘Hij heet óók Jan,’ zei het hoestend en het holde op de meid af: ‘Ik heb paardgereden, ik ben een goede ruiter, zegt Jan! We hebben een fort gezien, helemaal wit en ik kreeg pap met heel veel suiker!’

En toen ze zei: ‘Zeg het me de volgende keer als je weggaat,’ pakte hij haar vrije hand: ‘Jan dus. Jan Bosman.’ Zonder haar met zijn lippen te raken gaf hij een handkus; hij kuste de lucht boven haar tintelende blanke hand, zoals hij anders nooit deed, maar zoals het hoorde. Zo had hij het zien doen. Zijn broer zou ervan opkijken.

‘Marianne,’ zei ze en door haar blik hoorde hij niet eens wat ze erachteraan zei, van wie ze de weduwe was; hij vergat zelfs te letten op de dikte van haar vingers – het bosje met pasringen zat nota bene in zijn zak.

Hij, uit de Antwerpse achterbuurten, kon een burgerman worden, niet alleen rijk maar zelfs respectabel.

MARIANNE

Voor de tweede keer die dag was ik Jantje kwijt; die namiddag, nadat hij met Bosman was gaan rijden, kon zelfs onze oude meid hem nergens vinden. ‘Jantje! Waar zit dat jong?’ mopperde ze terwijl we alle kamers en de zolder afgingen, onder de trap en zelfs in de kelder keken waar hij nooit durfde te komen. Het schemerde al toen ik met mijn lantaarn op de Markt ging zoeken, waar nog een paar kinderen speelden. Niemand had hem gezien.